

УДК 327:623.454.8-049.5

Мельник Т. А.

аспірант кафедри міжнародних відносин ОНУ ім. І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: tetianamelnik@gmail.com

ВІДПОВІДЬ ЗАХІДНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ НА СУЧАСНІ БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ЗА ЗАКОНОМ ВИКЛИКА\ВІДПОВІДІ ТА РОЛЬ ЯДЕРНОГО СТРИМУВАННЯ

Західна цивілізація існує не одне століття і пройшла нелегкий шлях боротьби за своє існування. Наразі вона стикається із цілим комплексом нових і старих загроз. В даній статі проводиться аналіз закону виклику/відповіді А. Тойнбі та його подальшої модифікації в рамках синергетичного підходу. Розглядаються основні безпекові виклики та спроби знайти адекватну відповідь, в тому числі із застосуванням ядерного стримування, задля збереження західної цивілізації.

Ключові слова: безпека, ядерна політика, нові та старі виклики, західна цивілізація, Тойнбі, НАТО.

Постановка проблеми. Сучасна епоха характеризується контроверсійними процесами глобалізації і загостренням конфронтації за різними векторами та характером викликів. В такі часи все більше уваги приділяється філософським та політологічним вченням для пошуку шляхів виходу із кризи та подальшого розвитку. Адже, незважаючи на трансформацію парадигм, цілий ряд філософських вчень, концепцій та значний понятійний апарат витримав іспит часом і залишився незамінним для аналізу та розуміння динаміки розвитку міжнародної системи.

Метою написання даної статі є аналіз здатності західної цивілізації надати адекватну відповідь на сучасні виклики за допомогою закону «виклику/відповіді» і ролі, що відіграє ядерне стримування у цій складній системі.

У процесі дослідження було використано ряд робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, особливої уваги серед яких заслуговує збірка «Осягнення історії» [6] за матеріалами перших 7 томів праць філософа історії А. Тойнбі, та працю В. Буданова «Методологія синергетики в постнеокласичній науці та освіті» [1] із детальним оглядом ролі та принципів використання синергетичних підходів в гуманітарних науках. Питання безпеки та її рівні цікаво описуються К. Кокуновим у статті «Глобальні виклики, загрози та ризики безпеки». Задля кращого розуміння питань сучасного стану трансатлантичної безпеки був використаний офіційний сайт, офіційні та інформаційні документи Альянсу.

Західна цивілізація та закон виклику/відповіді А. Тойнбі. Європейські філософи, починаючи від Гегеля, задавалися питаннями історичного сенсу та шукали відповіді на повсякденні питання через аналіз пройденого шляху.

ху. Одним із таких видатних «філософів історії» був і А. Дж. Тойнбі. Його фундаментальна праця «Дослідження історії» («A Study of History») складається з дванадцяти томів, які були написані в період з 1934 по 1961 рік, та представляють собою унікальну субстанцію, що поєднує історичний, політичний та релігійний дискурс.

Було виділено цивілізацій, що збереглися до нашого часу: західна, православно-християнська (візантійське суспільство), ісламська і далеко-східна. Варто відзначити, що Тойнбі вбачав еллінський світ джерелом як західної, так і православно-християнської цивілізацій [6, с. 11] та, характеризуючи західну цивілізацію, акцентував увагу на тенденції до її постійного розширення. Але на сучасному етапі основою для цього розширення стає не «жорстка сила» та завоювання нових територій, а так звана «м'яка сила» та демонстрація ефективної моделі розвитку та бажання наслідувати цей успішний приклад з боку третіх акторів.

Тойнбі приділив значну увагу систематизації історичного матеріалу, що спирається на поняття простору і часу. Життєвий цикл цивілізацій у нього схожий на органічну теорію появи держави та проходить довгий шлях від генезису, зростання до розпаду (надлом і розкладання). Були проведені паралелі між функціонуванням різних держав на горизонтальному рівні та суспільства у різні часи розвитку на вертикальному. Значна увага в «Дослідженні історії» приділяється питанням релігії та моралі.

Але в методологічному плані почесне перше місце варто віддати концепції «виклика/відповіді», на якій базується весь циклічний процес існування та розвитку цивілізацій за Тойнбі. Таким чином, як на мікро-, так і на макрорівні суспільство постійно стикається із певними загрозами — викликами [6]. Основним завданням для збереження цивілізації постає пошук відповіді на цей конкретний виклик.

Розвиваючи цей закон, Н. Розов у статті «Універсальна модель історичної динаміки» [5] пропонує таку класифікацію можливих відповідей:

- адекватна компенсаторна — тимчасова, що не вирішує фундаментальну проблему, а лише залагоджує питання на певний час;
- адекватна нейтралізуюча — вирішує питання по суті;
- неадекватна — не долає виклик, а навпаки може його посилювати.

Виходячи із вищенаведеної класифікації, можна легко спрогнозувати подальший шлях розвитку цивілізації. При цьому виклик не набуває негативного сприйняття, а радше навпаки стає стимулом для нового етапу розвитку або, у разі неадекватної відповіді, створення підґрунтя для нової цивілізації після розпаду неефективної існуючої.

Пошуком «правильної» відповіді займається «творча меншість», що здатна на творчий акт [6] знаходження відповідної стратегії для подолання існуючих фундаментальних проблем. Пасивна більшість у свою чергу шляхом соціального наслідування (мімезису) підтримує проведення реформ та уможливорює зміни у суспільстві. У разі відсутності будь-якого з цих двох компонентів цивілізація не матиме змоги знайти адекватну відповідь та перейде до стадії розпаду. У праці Тойнбі зазначається, що в різні часи ми бачимо, як творча меншість йде та повертається («рух відходу-і-

повернення») з більшими силами та ідеями, а також демонструється процес перетворення творчої еліти на «правлячу» із подальшим втрачанням здатності до творчого акту та унеможливленням надання адекватної відповіді на подальші загрози.

Рятівник із мечем «нерідко з'являється в якості альтернативи у державі, що розпадається, але меч, що одного разу побував в крові, вже не може надовго залишитися в ножнах, так само як тигр, що скуштував людську плоть, не може зупинитись. Але тигр-людожер без сумніву приречений на загибель... Так само час працює проти тих, хто створив свою імперію за допомогою насилля [6, с. 129]. Так характеризував Тойнбі спроби Римської держави подолати внутрішні проблеми шляхом зовнішнього насилля на останніх етапах свого існування. Використання зовнішнього насилля та примус до союзницьких\братерських відносин притаманне певним державам і в наш час та викликає відштовхуючу реакцію із пошуком противага замість бажання долучитись до союзу.

З іншого боку, часом відсутність певної позиції та підтримки партнерів може стати вирішальною в розвалі цивілізації. Так в 404 році до нашої ери Афіни втратили політичне лідерство в Елладі та призвели еллінську цивілізацію до надлому. Обравши ізоляцію, вони байдуже споглядали, як Рим спустошує сусідів, що відчайдушно намагаються чинити опір. Афіни не прийшли на допомогу, хоча й намагалися створити оборонну федерацію. І лише коли Рим став загрожувати безпосередньо Афінам, афіняни нарешті зайняли антиримську позицію. Але усі потенційні союзники вже до того часу були подавлені Римом [6, с. 91]. Така історична ситуація, описана Тойнбі, стає не лише прикладом неадекватної відповіді Афін на існуючий виклик, а й прикладом помилкової поведінки умиротворення агресора, що повторювалась західною цивілізацією не раз і не має повторитися знову. Саме на створення оборонного союзу була зроблена ставка після Другої світової війни, та НАТО довела свою ефективність роками захищеності її членів від агресії інших держав. Але поза колом цієї безпеки залишаються країни-партнери, що виявляють власне бажання приєднатися до Альянсу та не мають змоги цього зробити в силу цілого ряду об'єктивних та суб'єктивних причин.

Основні принципи синергетичного підходу. Основи синергетичного підходу були закладені в природничих науках в 1970-х роках в працях Г. Хакена та згодом розповсюдилися на гуманітарну сферу знань із величезним внеском А. Пуанкаре. Зважаючи на країну походження вченого, дану теорію називають по-різному: теорія дисипативних структур (Франція та Бельгія — І. Пригожин), теорія динамічного хаосу (США — Ферінбаум) і т. д.

Синергетика передбачає принцип самоорганізації суспільства в рамках системи та розвиває ідею функціонування суспільства на основі закону «виклика/відповіді». При розгляді Єв्रोатлантичної системи безпеки незамінною є можливість розглянути «західну цивілізацію» як систему із власною структурою, елементами, середовищем та функціями.

Як і на прикладі вчення Тойнбі, суспільство проходить цілий ряд стадій розвитку, що характеризується зміною порядку та хаосу, які поєднані

фазами переходу до хаосу (загибель структури) та виходу із хаосу (самоорганізації) [1, с. 48]. Особливістю при цьому є відсутність абсолютно негативного сприйняття «хаосу». Так само як Тойнбі розглядає «виклик» як шанс для змін, синергетики розглядають «хаос» як наслідок неадекватної відповіді на виклик та поле для самоорганізації суспільства на новому більш ефективному рівні. Таким чином хаос сприймається синергетиками як конструктивний фактор крізь свої руйнівні властивості та руйнівний фактор крізь свою конструктивність. Руйнівний характер хаосу проявляється, коли складна стала структура в процесі буття розширюється та застаріває і вже не здатна адекватно реагувати на нові виклики, що і призводить на певному етапі до її розпаду.

Особливістю синергетичного підходу є також вживання багатьох математичних та фізичних термінів, що перейшли в гуманітарні науки задля пояснення відповідних процесів, які ми розглянемо далі.

Отже виділяють цілий ряд принципів, що характерні для самоорганізації системи на етапі буття та етапі трансформації [1, с. 48–53]. На етапі буття або стабільності виділяють 2 основних принципи:

1) Гомеостатичність. Де під гомеостазом розуміється явище підтримки програми функціонування системи в певних межах, що дозволяє їй слідувати до визначеної мети [1, с. 49]. Поставлена мета або програма також називається «атрактором» та представляє собою модель, можливий варіант існування системи, що притягує власним прикладом до наслідування. Важливим фактором є гнучкість системи та її спроможність навіть на стадії буття коректувати модель поведінки залежно від виникаючих внутрішніх та зовнішніх викликів (флуктуацій). Такою моделлю поведінки «атрактором» в Євроатлантичній безпековій системі виступає колективна система оборони НАТО, що на власному прикладі демонструє можливість спільного подолання негативного впливу флуктуацій за принципом «Один за всіх і всі за одного».

2) Ієрархічність, що передбачає наявність структурної ієрархії та «делегування елементами частини своїх функцій, свободи» [1, с. 49] і т. д. заради формування спільного колективного бачення. При цьому Буданов виділяє три рівня: мікро-, макро- та мега-, і на кожному з них продовжують відбуватися відносно незалежні процеси розпаду чи конструкції. І лише набираючи достатніх масштабів та після усвідомлення відповідного виклику, рушійні процеси мають здатність перекидатися з одного рівня на інший. Більше того, структура меншого рівня розглядається вищим рівнем лише як матеріал для побудови власної структури, а не як фінальний продукт системи. Так європейські міжнародні організації перебирають на себе певну частину повноважень та відповідальності з державного рівня та будують надалі відносини за новими власними стандартами як на вертикальному рівні (НАТО та впровадження не лише міждержавного, а й міжміністерського співробітництва), так і на горизонтальному рівні (ЄС міждержавне та міжрегіональне співробітництво).

Інші принципи стосуються функціонування системи за часів трансформації та включають:

1. Нелінійність. Цей принцип передбачає відсутність можливості простого математичного розрахунку наслідків впливу на систему як суму цих впливів (флуктуацій) [1, с. 54]. Так відбувається через наявність в міжнародних відносинах факторів, що важко піддаються підрахункам, але мають часом вирішальне значення. До таких можна віднести відчуття гордості або навпаки історичної провини, політичну волю і таке інше. Прикладом можуть слугувати близькі нам події 2014 року, коли економічний договір між двома суверенними суб'єктами ЄС та Україною був зустрінутий третім актором міжнародних відносин як загроза його сфері впливу з усіма відповідними наслідками. Також цікавими є наслідки відносної незалежності елементів системи, що в кризовій ситуації починають керуватися власними інтересами та ще більше розхитують ситуацію. Саме тому в сучасній західній цивілізації настільки високо ставиться питання «солідарності» (ЄС) і принцип 5 статті Вашингтонського договору (НАТО).

2. Незамкненість. В сьогоdnішньому глобалізованому світі жодна країна або система не може залишатися в стані автаркії та передбачає взаємодію із зовнішнім світом. Це стає особливо важливим за часів переходу від одного стану гомеостазу до іншого, коли система відкривається у точках нестійкості. Прикладом такого неочікуваного впливу та вразливості системи слугує міжнародний тероризм, що, маючи розгалужену систему та подвійний об'єкт, опосередковано крізь мікрорівень впливає на рішення на макро- та мегарівні.

3. Нестійкість передбачає, що на певному етапі під впливом зовнішніх та/або внутрішніх викликів система потрапляє у «точку біфуркації» — нестійкий стан, під час перебування в якому система набагато вразливіша до будь-якого впливу та навіть слабка флуктуація може стати вирішальною для подальшого вибору моделі поведінки системи. При цьому, як і Тойнбі в своїх працях, теоретики підкреслюють відсутність завчасно спланованого чіткого сценарію розвитку та безліч можливих варіантів. Також важливо зазначити, що точка біфуркації не є одномоментним явищем та може бути розтягнутою в часі та просторі. Так стан сучасної напруги між Заходом та РФ не продиктований конкретною подією, як то незаконна анексія Криму, а виник у зв'язку із нагнітанням ситуації планомірним невиконанням РФ взятих на себе зобов'язань за міжнародними договорами та міжнародним правом ще з часів конфлікту у Грузії та цілого комплексу сирійської та української проблематики. Так з часом випадкові відхилення (флуктуації) досягають таких масштабів та кількості, що питання вирішення проблеми стає питанням виживання системи як такої.

4. Емерджентність (динамічна ієрархічність). Основний принцип, що характеризується самоорганізаційними властивостями суспільства для «створення порядку на вищому рівні із хаосу мікрорівня» [1, с. 60]. При цьому зміни мають відбуватися на усіх рівнях включно із надто повільними змінами мегарівня та надто швидкими темпами змін мікрорівня, що в результаті впливу з обох боків створюють довготривалі зміни на макро-рівні. Так після кризової ситуації у вигляді Другої світової війни на місті

Ліги Націй створюється нова структура ООН, західний блок самоорганізується в НАТО та ЄС, а СРСП об'єднує партнерів в ОВД та РЕВ.

5. Спостережуваність. Підкреслює обмеженість наших знань та уявлень разом з відносним характером таких понять як хаос/ порядок (хаос на макрорівні може бути представлений порядком на мікрорівні), буття/ становлення і т. д. До того ж формування уявлень проходить довгий процес суб'єктивного сприйняття, інтерпритацій та спрощення, під час якого факти втрачають первинний характер, але натомість створюють логічні зв'язки та займають окреме місце в світосприйнятті. Обмеженість знань та закритість певних джерел ускладнює процес аналізу сучасної безпекової ситуації та часом навіть призводить до «помилкових підрахунків» з боку супротивника.

Проаналізувавши два основні стани, що змінюють один одного, та 7 ознак, можна констатувати, що закон виклику/відповіді має конкретний практичний вплив на систему міжнародних відносин та існує нагальна необхідність аналізу розвитку Євроатлантичної системи безпеки через його призму заради більш комплексного розуміння ситуації.

Поняття безпеки, нові та традиційні виклики. Безпека є широким, історичним та філософським і в той же час недосяжним абсолютом; трактується по-різному та не може бути досягнута раз і назавжди та в повній мірі. Тож відкинувши абсолютну безпеку, особистість, суспільство, держава та міжнародне співтовариство ставлять за мету досягнення відносної безпеки.

Одним із найбільш лаконічних визначень є розуміння безпеки як відсутності загрози або наявності можливості надійно захиститися від неї [2]. Так, на думку К. Кокунова, суспільство стикається зі «Сходами ескалациї», що включають 4 рівня: загрози → небезпека → виклик → ризик. При цьому загроза представляє реальний намір або можливість нанесення шкоди національним інтересам, в тому числі за допомогою військової сили (можливість нанесення шкоди + суб'єктивної намір); небезпека — це наявність об'єктивної можливості нанесення шкоди національним інтересам, в тому числі за допомогою сили (об'єктивна можливість збитку); виклик передбачає протидію реалізації інтересів безпеки держави, що не переростають у військовий конфлікт; а ризик включає високу ймовірність виникнення ситуацій, здатних перешкодити досягненню цілей безпеки, в тому числі у військовій області [2].

Існуючи в складній та нестабільній системі, підтримка балансу та збереження її як такої стають завданнями суспільства, а стан безпеки залежить від таких суб'єктивних факторів, як «забезпечення безпеки, тобто збереження цілісності, підтримання умов сталого розвитку та оптимального функціонування соціальної системи» [3, с. 68].

На державному рівні кожна держава намагається забезпечити власну безпеку, убезпечити суверенітет та унеможливити посягання на територіальну цілісність. Наявність державного суверенітету, його легітимізація народним та національним суверенітетом разом із міжнародним визнанням мала би забезпечувати стабільний та безпечний розвиток країн у наш час. Але й цього виявляється замало, адже локальні конфлікти не припи-

няються та держави постійно змінюють баланс сил на міжнародній арені. Більше того, на перший план виходять не класичні війни із оголошенням війни, а так звані «гібридні» або «нелінійні», що відрізняються розмітністю поняття війни/миру та використанням усього спектру методів від інформаційних до військових. Питання безпеки сьогодні не обмежується військовою сферою, а включає екологічний, демографічний, продовольчий, інформаційний, енергетичний та інші виміри.

Змінюється і зовнішнє середовище міжнародної безпеки: 1) глобалізація; 2) демократизація; 3) науково-технічний прорив; 4) криза міжнародного права; 5) перерозподіл економічних сил у світі; 6) зростання пріоритетності інших, невійськових галузей світової взаємодії.

Таким чином, концепція безпеки та безпекових викликів постійно знаходиться в динаміці та змінює своє обличчя. Після завершення «холодної війни» та спаду напруги суспільство стало приділяти більше уваги «новим викликам» міжнародної безпеки. Існує безліч класифікацій цих викликів. За основу візьмемо класифікацію, що надається в Північноатлантичному Альянсі [9]:

1) Поширення зброї масового ураження (біологічної, хімічної та ядерної). З особливою увагою на поширення ядерної зброї, що відбувається як у «вертикальному» напрямку — нарощування ядерних потенціалів в існуючих ядерних державах, так і на «горизонтальному» — у вигляді розширення числа держав, що мають ядерну зброю, не входячи до «клубу офіційних ядерних держав». Максимальні зусилля докладалися до зменшення ядерних запасів та напруги серед провідних світових держав в одно- та двосторонньому форматі у поєднанні з тиском на держави, що не входять до офіційного ядерного клубу, але розробляють/ підозрюються в розробці такої зброї на фоні нестабільності власного режиму.

2) Тероризм — форма системної політичної, релігійної, соціальної чи іншої боротьби терористичних організацій або окремих осіб, шляхом навмисного інтенсивного застосування протиправного нерозбірливого насильства або загрози насильства проти мирних жителів або некомбатантів, а також пособництво таким діям, з метою викликати паніку, залякати населення або змусити уряд чи світове співтовариство вчинити будь-яку дію/утриматися від її здійснення [4, с. 159]. Цілі і мотиви тероризму включають: психічний, ідеологічний і релігійний — акти насильства, викликані політичними переконаннями, міфами, уявленнями, породженими релігійним фанатизмом; соціально-політичний — прагне до утвердження або зміни того чи іншого соціально-політичного ладу; національний, етнічний і сепаратистський — об'єднує прагнення від збільшення прав автономії до боротьби за повноцінний суверенітет, при цьому заперечується право національно-визвольних рухів на використання терору. Виділення кримінального тероризму є спірним, відзначаючи спрямованість терористичних актів на залякування, а не на отримання прибутку. Але при бажанні терористичних організації отримати повну свободу дій зрощування криміналу і тероризму стає однією з провідних тенденцій. Загострення цієї проблеми безпосередньо пов'язане із закінченням «холодної війни»,

при якій протиборчі наддержави не тільки таємно підживлювали ресурсами «своїх» терористів, а й стежили, щоб їх дії не порушували негласні «правила гри». Після розпаду біполярної системи терористичні організації почали погрожувати використанням будь-яких засобів, в тому числі ЗМУ задля досягнення власних цілей. При цьому рівень їх технічної та технологічної оснащеності досить високий. В якості ідеологічного підґрунтя прихильники сьогоднішнього транснаціонального тероризму використовують екстремістське тлумачення ісламу. Принципово важливим є те, що приблизно 1 млрд мусульманського населення Земної кулі, людей, які сповідують іслам і навіть дотримуються його фундаментального тлумачення, не поділяють погляди представників транснаціонального тероризму, засуджують їх і часто борються проти них. Відома формула, згідно з якою переважна кількість сповідуючих іслам не терористи, але переважна більшість прихильників сучасного транснаціонального тероризму сповідують іслам в його екстремістському спотвореному тлумаченні.

3) Інформаційні виклики (кібертероризм) — як навмисне, політично вмотивована атака на інформацію, комп'ютерні системи, комп'ютерні програми і обробку, яка набуває форми насильства проти нейтральних об'єктів з боку субнаціональних груп або підпільно діючих осіб [10, с. 285]. Одна із найбільш широко використовуваних безпекових загроз у форматі гібридної війни, що активно використовується у «мирний час». Сьогодні стає зрозумілим, що при такому активному та легкому розповсюдженні інформації вона стає основним знаряддям війни, дозволяє змінювати уявлення громадян ворогуючої сторони та налаштувати їх проти власної держави. Саме такий формат інформаційної атаки активно використовувався в Україні та продовжує впроваджуватися в інших країнах, в тому числі країнах-членах ЄС та НАТО. Цей процес супроводжується періодичними атаками на державні та міждержавні сервери з метою отримання конфіденційної інформації та створення перепонів їх роботі, як інша сторона медалі сучасної агресивної інформаційної політики.

4) Енергетичні виклики загрожують безпечному доступу до природних ресурсів, об'єктів життєзабезпечення і транзитних маршрутах енергоносіїв. Поняття «енергетичних воєн» міцно закріпилося у нашому сприйнятті як елемент тиску на політику держави, елемент заохочення чи покарання. Використовується увесь можливий спектр від періодичних загроз припинити постачання до запуску таких політизованих нерентабельних проектів, як Північний Потік 2. Це змушує європейські держави звернути максимальну увагу на енергозбереження, диверсифікацію ресурсів та постачальників, а також максимальну уніфікацію позиції через енергетичний союз.

5) Піратство з особливою увагою до терористичних дій на морі в Аденській затоці та відповідним антитерористичним патрулюванням, супроводом суден, а також оглядом суден на борту з їх згоди у якості відповіді Альянсу. Стара як світ проблема досі дає про себе знати та потребує зусиль задля безпечного судноплавства і торгівлі. Значна роль відводиться і державам-партнерам НАТО, так український фрегат «Гетьман Сагайдачний»

вже багато років бере участь у патрулюванні, що, до слова, навіть врятувало його під час російської анексії Криму.

Постійні зміни в безпековому середовищі вимагають від західної цивілізації та євроатлантичної системи безпеки адаптації та пошуку нових «творчих відповідей». Саме завдяки такій здатності трансформуватися НАТО залишився існувати після закінчення «холодної війни» та залишається ефективним альянсом. Але події останніх років нагадали міжнародній спільноті, що і старі виклики безпеки все ще залишаються на порядку денному, особливо в питанні збереження миру.

Ядерне стримування та його роль в збереженні західної цивілізації на сучасному етапі. Саме повертаючись до класичних викликів безпеки, згадаємо принцип стримування, що має глибоке коріння співіснування держав та сягає ще часів Стародавньої Греції. У сучасному розумінні ідеї стримування набули друге дихання із появою ядерної зброї у двох протилежних таборах часів «холодної війни» та запровадженням «Доктрини стримування» за часів президента США Г. Трумена.

Зважаючи на довгу історію та комплексність ідей стримування та самого ядерного стримування, зупинимось лише на актуальності та практичності використання такого механізму у якості «відповіді» на сучасні виклики євроатлантичній безпеці та західній цивілізації.

Проводячи короткий екскурс в історію «холодної війни», можна зробити висновок про відносну ефективність використання ядерного стримування, що не було здатне унеможливити локальні війни, але дозволило уникнути глобального відкритого військового протистояння ворожих блоків. По закінченню «холодної війни» ситуація на міжнародній арені різко змінилась та основна увага була прикута до можливості налагодження діалогу і партнерства між колишніми ворогами. Постає виклик адаптації до нових умов або розпаду Альянсу. І тут як раз перехід від військово-політичної до політико-військової організації разом з перенесенням акценту на нові виклики безпеки уможливили подальше існування НАТО як структурної надбудови Західної цивілізації на відміну від розвалу ОВД та хитких позицій СНД після зникнення СРСР.

Складність використання ядерного стримування на цьому етапі обумовлена кількома причинами, серед яких: відсутність чіткого поділу на сфери впливу та тотального контролю над ними з боку основних гравців; наявність більшого кола центрів впливу та переналаштування системи до багатополярного світу; загроза появи нових ядерних держав та проблема ірраціональності таких акторів, як Північна Корея; необхідність підтримки та оновлення ядерних потенціалів на фоні зобов'язання по його знищенню; неможливість використання ядерного або іншого стримування по відношенню до таких недержавних або трансдержавних акторів, як терористичні організації.

Усі вищезазначені умови наштовхували західну цивілізацію на думку про необхідність пошуку нового шляху забезпечення власної безпеки. Багато уваги було зосереджено на покращенні конвенційного озброєння та успішному створенні високоточного озброєння нового покоління, ведеться

боротьба з міжнародним тероризмом, в тому числі нормативним шляхом та шляхом координації даних союзників. Єдиним недоліком в такому баченні світу стала недооцінка старих традиційних загроз та послаблення впевненості інших акторів в готовності Альянсу та Заходу як такого до використання ядерного потенціалу в разі необхідності.

Адже концепція ядерного стримування базується не лише на наявності ядерного потенціалу, але включає ще два компоненти: готовність як технічна, так і політична, його використати та інформованість супротивника про наявність перших двох компонентів. Як раз із питанням інформованості та інформування в НАТО завжди виникали найбільші проблеми, як за часів «холодної війни» та постійного балансування на межі ядерної війни, так і сьогодні через занадто м'яку політику та різке зменшення ролі ядерного стримування у відкритих стратегічних концепціях Альянсу. Це призвело до активізації супротивників. Після 2014 року НАТО у свою чергу повертає увагу до питань стримування та переходить від політики безпеки до політики оборони Альянсу.

Незважаючи на усі недоліки та прогалини у пошуку адекватних відповідей, Альянс на відміну від інших європейських організацій довів свою ефективність у захисті членів та мобілізувався перед новою/старою загрозою. Гарною ілюстрацією ролі та місця ядерного стримування задля забезпечення західної безпеки слугує класифікація безпекових кіл, запропонована Марком Майклом Бламом [8]:

1. Ядерні держави, які є членами НАТО і ЄС (США, Франція і Сполучене Королівство);

2. Держави, що не володіють ядерною зброєю, але на території яких базується ядерна зброя США і які є членами НАТО і ЄС (Бельгія, Німеччина, Італія та Нідерланди);

3. Неядерні держави, на території яких базується ядерна зброя США, які є членами НАТО, але не ЄС (Туреччина);

4. Неядерні держави, які є членами НАТО і ЄС (Болгарія, Чехія, Данія, Естонія, Греція, Угорщина, Латвія, Литва, Люксембург, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія та Іспанія);

5. Неядерні держави, які є членами НАТО, але не в ЄС (Албанія, Хорватія, Ісландія та Норвегія);

6. Неядерні держави, які не є членами НАТО, але є членами ЄС (Австрія, Фінляндія, Ірландія, Мальта, Швеція та Кіпр);

7. Неядерні держави, які не є членами НАТО або членами ЄС (Андорра, Ліхтенштейн, Монако, Косово, Сан-Марино і Ватикан);

8. Неядерні держави, які не є членами ЄС, але входять до програми НАТО Партнерство заради миру (Білорусь, Боснія і Герцеговина, колишня Югославська Республіка Македонія, Молдова, Чорногорія, Сербія, Швейцарія та Україна).

Остання група вже опинилася в небезпеці. НАТО надає усіляку можливу підтримку, але не має відповіді на виклики країнам-партнерам, на відміну від ситуації із країнами-членами, а особливо країнами із ядерним потенціалом. Однак недавні події показали, що перехід із 8 одразу до 5 групи

є цілком можливим із нещодавнім прийняттям Чорногорії до лав Альянсу під захист статті 5 Вашингтонського договору та ядерної парасольки.

Окрім питання практичної успішності ядерного стримування філософи та політики піднімають інший аспект — етичний. Одним із видатних дослідників цієї тематики є Р. Арон, що серед іншого зазначає кардинально протилежні погляди на це питання в оптимістів та песимістів. Найбільш оптимальною видається позиція реалістів, що вбачають ядерну війну неможливою але не відкидають можливості насилля як такого за наявності ядерної зброї [7, с. 1–2, 77].

Так чи інакше, не дивлячись на усі зусилля по зменшенню ядерних потенціалів та обмеженню числа країн, що нею володіють, ядерна зброя існує у сучасному світі та навіть у випадку її повного знищення ядерні технології залишаться в нашому світі. Разом з тим у руках свідомих та зважених держав навіть така загрозна зброя може відігравати та відіграє роль стримуючого фактору від розв'язання третьої світової війни.

Висновки. Сучасне суспільство, держави та міжнародне співтовариство стикаються із багатьма загрозами та викликами. Деякі з них були відомі століттями, інші виникли нещодавно. Зважаючи на динамічний розвиток та постійні зміни у суспільстві, виникає нагальна необхідність адаптуватися до таких змін. Не є виключенням і західна цивілізація, адже в глобалізованому світі немає місця для успішного розвитку в режимі автаркії. Особливу увагу в цьому контексті варто приділяти теоретичному осмисленню процесів, що відбуваються, та історичного багажу задля найбільш ефективного вирішення проблем на усіх рівнях існування.

Тому ідеї Тойнбі залишаються актуальними і в наш час, до них апелюють не тільки науковці, а й політики, громадські діячі, представники ділових кіл, цитуючи витримки з його праць в парламентських промовах, програмних заявах, газетних і журнальних статтях. Звісно, підходи до сприйняття безпеки та безпекових викликів еволюціонують разом із суспільством, з'являються нові школи та підходи, але основи, закладені видатними філософами, теоретиками, науковцями, створюють належну базу для цих досліджень.

Змінюється і практика. Із появою зброї масового знищення виникла нова загроза знищення не лише певної держави або народу, а всього світу. Після закінчення «Холодної війни» створилася нова система балансу сил зі своїми правилами та законами, новими викликами та необхідністю пошуку відповідей на них. Західна цивілізація більш-менш справилася з цим завданням, знайшовши адекватну компенсаторну відповідь, і зараз зустріла на своєму шляху новий цикл конфронтаційних процесів, відповідь на які все ще має знайти творча меншість.

Список використаних джерел

1. Буданов В. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. — Изд. 3-е, дополн. — М.: Издательство ЛКИ, 2009 — 240 с. — (Синергетика в гуманитарных науках).

2. Кокунов К. Глобальные вызовы, угрозы и риски безопасности // Обозреватель-Observer. — 2007. — № 11 (214). — С. 103–108.
3. Литвинов Э. Философские основы концепции безопасности // Пространство и время. — 2012. — № 1(7). — С. 66–73.
4. Мельник Т. Основные характеристики и тенденции международного терроризма // Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки. — 2014. — Т. 19, вип. 2. — С. 157–164.
5. Розов Н. Универсальная модель исторической динамики // История и современность. — 2011. — № 1.
6. Тойнби А. Постижение истории [Электронный ресурс] / пер. с англ. Е. Жаркова; под ред. В. Уколовой, Д. Харитоновича. — М.: АйрисПресс, 2002. — 640 с. — ISBN 5–8112–0063–3. — Режим доступа: http://royallib.com/read/toynbi_arnold/postigenie_istorii.html#0
7. Aron R. On war (De la guerre translated by T. Kilmartin), Martin Secker and Waburg Ltd. — New York: Gerden city, 1958. — 149 p.
8. Blum M. Rethinking the Bomb: Europe and Nuclear Weapons in the Twenty-First Century, Drukkerij Jo Vandenbulcke, Centre for European Studies, 2013. — 63 p.
9. NATO briefing Tackling new security challenges. — 16 p. [Electronic resource]. — Access mode: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120116_new-security-challenges-e.pdf
10. Pollit M. Cyberterrorism: Fact or Fancy? // 20th National Information Systems Security Conference, October 1997. — P. 285–289.

References

1. *Budanov V.* Metodologiya sinergetiki v postneklassicheskoy nauke i v obrazovanii [Methodology of synergetics in post-non-classical science and in education] 3rd ed. — М.: Izdatelstvo LKI, 2009 — 240 p.
2. *Kokunov K.* Globalnyie vyzovyyi, ugrozyyi i riski bezopasnosti. [Global challenges, threats and security risks] Obозrevatel-Observer. # 11 (214), (2007): 103–108
3. *Litvinov E.* Filsofskie osnovyyi kontseptsii bezopasnosti [Philosophical foundations of the concept of security] Prostranstvo i vremya [Space and time], # 1(7), (2012): 66–73
4. *Melnyk T.* Osnovnye karakterystyky y tendencyy mezhdunarodnoho terroryzma [The main characteristics and trends of international terrorism] Visnyk Odeskoho nacionalnoho universytetu. Seriya: Sociolohiya i Poolitychni nauky [The academic journal Odessa National University Herald. Series sociology and political science] T. 19. no 2 (2014): 157–164.
5. *Rozov N.* Universalnaya model istoricheskoy dinamiki [Universal model of historical dynamics] Istoriya i sovremennost [History and modern times]. #1 (2011).
6. *Toynbi A.* Postizhenie istorii [Comprehension of history] Trans. from English by E. D. Zharkov, — Ayris-Press, 2002 ISBN: 5–8112–0063–3 [Electronic source]. — Access mode: http://royallib.com/read/toynbi_arnold/postigenie_istorii.html#0
7. *Aron R.* On war (De la guerre translated by T. Kilmartin), Martin Secker and Waburg Ltd. New York: Gerden city, 1958–149p.
8. *Blum M.* Rethinking the Bomb: Europe and Nuclear Weapons in the Twenty-First Century, Drukkerij Jo Vandenbulcke, Centre for European Studies, 2013–63p.
9. NATO briefing Tackling new security challenges 16p. [Electronic resource] — Access mode: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120116_new-security-challenges-e.pdf
10. *Pollit, M.* Cyberterrorism: Fact or Fancy? 20th National Information Systems Security Conference, October 1997: 285–289.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017

Мельник Т. А.

аспірант кафедри міжнародних отношений ОНУ ім. І. І. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

ОТВЕТ ЗАПАДНОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ НА СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ БЕЗОПАСНОСТИ ПО ЗАКОНУ ВЫЗОВА\ОТВЕТА И РОЛЬ ЯДЕРНОГО СДЕРЖИВАНИЯ

Аннотация

Западная цивилизация существует не одно столетие и прошла нелегкий путь борьбы за свое существование. Сейчас она сталкивается с целым комплексом новых и старых угроз. В данной статье проводится анализ закона вызова /ответа А. Тойнби и его дальнейшей модификации в рамках синергетического подхода. Рассматриваются основные вызовы безопасности и попытки найти адекватный ответ, в том числе с применением ядерного сдерживания, для сохранения западной цивилизации.

Ключевые слова: безопасность, ядерная политика, новые и старые вызовы, западная цивилизация, Тойнби, НАТО.

Melnyk T.

PhD student; International relations department, I. I. Mechnikov ONU,
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

THE RESPONSE OF WESTERN CIVILIZATION ON MODERN SECURITY CHALLENGES OF THE CHALLENGE/RESPONSE RULE AND THE ROLE OF NUCLEAR DETERRENCE

Summary

Western civilization exists for many centuries and has gone through a difficult path of struggle for its existence. Now it faces a whole complex of new and old threats. This article analyzes the A. Toynbee challenge/response concept (with different patterns and attitudes of historical responses) and its further modification in the framework of the synergetic approach. Seven features (ultrastability, hierarchy, nonlinearity, nonclosure, fluctuation, emergence) at two main stages of development (existence and development) are applied to modern realities of functioning of the North Atlantic security system. Article addresses main old (war and peace) and new (including proliferation of weapons of mass destruction, terrorism, threats to information and energy security as well as piracy) security challenges. At the new international circumstances attempts to find an adequate response becomes even more difficult due to the mixed nature of challenges. Such actors as Russia tend to combine different tools from old and new challenges in so-called hybrid wars to maximize effectiveness of their actions. Proceeding from the above Western civilization needs to address different levels of such a threat simultaneously. Nuclear weapons on one side is overused by some actors and leaves them with the latitude to violate international law with impunity. But nuclear deterrence is crucial to stop and impact these actors by international community and responsible actors as a countermeasure on the other side.

Key words: security, nuclear policy, new and old challenges, Western civilization, Toynbee, NATO.